

НАГРОМАДЖЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИМ ПРОЦЕСОМ

Проаналізовано тенденції національних заощаджень, визначено основні причини неповної трансформації заощаджень у капітал, здійснено якісний аналіз стану основних засобів України. Побудовано макроекономічні моделі для оцінки впливу основного капіталу на економічне зростання, визначено головні причини, що стримують процес нагромадження основного капіталу, запропоновано заходи щодо вдосконалення державного регулювання цим процесом.

The analysis of tendencies of national savings was realized, principal causes of incomplete transformation of savings in the capital were determined, the qualitative analysis of a condition of the basic means of Ukraine was carried out, for an estimation of influence of a fixed capital on economic growth macroeconomic models were constructed, the main reasons constraining process of accumulation of a fixed capital were determined, measures on perfection of state regulation by this process were offered.

Ключові слова: заощадження, нагромадження, основний капітал, економічне зростання, державне регулювання.

Нагромадження основного капіталу є одним з найважливіших факторів зростання національної економіки, здійснення в ній структурних перетворень і впровадження інноваційних технологій. Забезпечення сталого розвитку національної економіки неможливо без удосконалення державного регулювання нагромадженням основного капіталу, формування дієвих механізмів концентрації заощаджень і перетворення їх в інвестиції, оновлення основного капіталу та підвищення ефективності його використання.

Питання нагромадження основного капіталу та його впливу на економічне зростання досліджувалась класиками економічної теорії А. Смітом, А. Маршаллом, К. Марксом, Дж. Кейнсом. У сучасний період вплив накопичення основного капіталу та державного регулювання на економічне зростання розглядався у працях іноземних і вітчизняних учених П. Самуельсона, В. Нордгауза, Р. Дорнбуша, С. Фішера, В. Гейця, Б. Кваснюка, Л. Шинкарук та ін. [1; 4; 5; 13]. У той же час питання державного регулювання нагромадженням основного капіталу як фактора економічного зростання країни потребують додаткових досліджень.

Метою роботи є дослідити особливості процесу нагромадження основного капіталу в Україні та його впливу на економічне зростання країни, виробити науково-обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності державного регулювання цим процесом.

У довгостроковому періоді основний капітал поряд з людським капіталом і загальною продуктивністю факторів виробництва є визначальними факторами зростання валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) [6; 12]. Головними джерелами нагромадження основного капіталу є національні заощадження та іноземні інвестиції, але питома вага останніх у загальному обсязі інвестицій в основний капітал України в 2000 – 2007 рр. у середньому становила лише 4,6 % [8].

Згідно із системою національних рахунків валове заощадження визначається як різниця між валовим наявним доходом (далі – ВНД) та кінцевим споживанням. У 2007 р. валове заощадження в українській економіці досягло 177,2 млрд грн, що становило 24,6 % ВВП.

Протягом 1997 – 2007 рр. ВВП зріс у 7,6 разів, а валове заощадження – в 10,1 разів, тобто середньорічні темпи зростання валових заощаджень перевищували темпи зростання ВВП (табл. 1). Це проявилось у зростанні частки валових заощаджень порівняно з ВВП, яка збільшилася з 18,8 % у 1997 р. до 31,8 % у 2004 р.

Проте в 2005 р., незважаючи на збільшення валового заощадження порівняно з 2004 р., його частка порівняно з ВВП зменшилася до 25,7 %, а в 2006 р. до 23,3 %, тобто середньорічні темпи зростання валових заощаджень у 2005-2006 рр. були менше темпів зростання ВВП, що свідчить про посилення схильності до споживання. У 2007 р. частка валового заощадження порівняно з ВВП знову збільшилася до 24,6 %.

У розвинутих країнах частка національних заощаджень знаходиться на рівні 15 – 20 % ВВП. В Україні середньорічний рівень валового заощадження в 1997 – 2007 рр. становив 25,4 %. У той же час у наукових дослідження звертається увага на старіння основного капіталу та “інвестиційний голод” в Україні. Певною мірою це пов’язано з відсутністю відповідності між національними заощадженнями та інвестиціями, а саме не має повної трансформації національних заощаджень в інвестиції, як це має місце у США, де в 1995 – 2005 рр. інвестиції становили 99,92 % національних заощаджень [3].

Таблиця 1

Динаміка ВВП і валових заощаджень за 1996 – 2007 рр. (млрд грн) [7;10;11]

<i>Показники</i> <i>Роки</i>	<i>ВВП</i>	<i>ВНД</i>	<i>Валове заощадження</i>	<i>Валове заощадження, % від ВВП</i>	<i>Валове заощадження, % від ВНД</i>
1997	93,4	93,7	17,5	18,8	18,7
1998	102,6	103,2	19,6	19,1	19,0
1999	130,4	129,8	29,4	22,5	22,6
2000	170,1	169,9	41,9	24,6	24,7
2001	204,2	208,6	52,2	25,6	25,0
2002	225,8	233,0	62,6	27,7	26,9
2003	267,3	276,0	74,3	27,8	26,9
2004	345,1	355,4	109,8	31,8	30,9
2005	441,5	451,2	113,4	25,7	25,1
2006	544,2	551,9	127,0	23,3	23,0
2007	712,9	735,8	177,2	24,6	24,1
Усього за 1997-2007	3245,3	3308,4	825,0	25,4	24,9

В Україні в окремі періоди рівень валового заощадження перевищував рівень валового нагромадження, в інші – навпаки. У 1997 – 1998 рр. валові заощадження були менше валового нагромадження, у 1999 – 2005 рр. – більше, у 2006-2007 рр. – знову менше (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка трансформації валового заощадження у валове нагромадження за 1997 – 2007 рр. (млрд грн)

Роки \ Показники	Валове заощадження	Валове нагромадження	Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	Валове нагромадження, % від ВВП
1997	17,5	20,0	-2,5	21,4
1998	19,6	21,4	-1,7	20,8
1999	29,4	22,7	6,6	17,4
2000	41,9	33,5	8,4	19,7
2001	52,2	44,5	7,7	21,8
2002	62,6	45,6	17,1	20,2
2003	74,3	58,9	15,5	22,0
2004	109,8	73,1	36,7	21,2
2005	113,4	100,2	13,2	22,7
2006	127,0	134,7	-7,7	24,8
2007	177,2	203,3	-26,1	28,2
Разом за 1997-2005	520,8	419,9	100,9	21,2
Разом за 1997-2007	825,0	757,9	67,1	23,4

У цілому в період 1997 – 2005 рр. Україна була нетто-експортером капіталу, рівень трансформації валового заощадження у валове нагромадження становив лише 80,6 %. Чисте кредитування в цей період становило понад 100 млрд грн.

У 2006-2007 рр. ситуація змінилася, і Україна стала нетто-імпортером капіталу, внаслідок чого рівень трансформації валового заощадження у валове нагромадження в Україні у період 1997 – 2007 рр. становив 91,9 %. Чисте кредитування порівняно з періодом 1997 – 2005 рр. зменшилося на третину і становило 67,1 млрд грн.

Починаючи з 2000 р. простежується чітка тенденція збільшення питомої ваги валового нагромадження порівняно з ВВП, яка зросла з 17,4 % у 1999 р. до 28,2 % у 2007 р.

Більш явно неповна трансформація заощаджень у нагромадження проявляється, якщо проаналізувати трансформацію чистого заощадження в чисте нагромадження (табл. 3). У 1997 – 2005 рр. рівень трансформації чистих заощаджень у чисте нагромадження в Україні становив лише 55,0 %. Тобто в цей період збільшення капіталу, у тому числі основного капіталу, здійснювалося в обсязі майже в два рази менше від потенційної можливості.

Динаміка трансформації чистого заощадження у чисте нагромадження за 1997 – 2007 рр. (млрд грн)

Роки	Показники	Чисте заощадження	Чисте нагромадження	Чисте нагромадження, % від ВВП
1997		0,2	2,7	2,9
1998		0,4	2,1	2,0
1999		6,1	-0,5	-0,4
2000		11,7	3,3	1,9
2001		17,9	10,2	5,0
2002		26,5	9,4	4,2
2003		35,4	20,0	7,5
2004		63,2	26,5	7,7
2005		62,8	49,6	11,2
2006		68,7	76,5	14,1
2007		104,1	130,2	18,1
Разом за 1997-2005		224,2	123,3	6,2
Разом за 1997-2007		397,1	330,0	10,2

За рахунок імпорту капіталу в 2006-2007 рр. рівень трансформації чистих заощаджень у чисте нагромадження в Україні у період 1997 – 2007 рр. порівняно з періодом 1997 – 2005 рр. суттєво поліпшився і становив 83,1 %.

Серед причин неповної трансформації заощаджень у нагромадження деякі дослідники вказують “втечу” капіталу та наявність тіньового сектора в українській економіці [3]. Повністю погодитись з цим неможливо, бо, не заперечуючи важливість указаних чинників, слід зазначити, що вони скоріше є наслідками нерозвиненості фінансового ринку України, який характеризується малим обсягом ресурсів банківської системи, малою питомою вагою кредитів строком більше 3 років, низькою ліквідністю та малим обсягом операцій на фондовому ринку, нерозвиненістю інститутів спільного інвестування. Унаслідок цього населення та бізнес шукають інші механізми збереження та використання своїх заощаджень, у тому числі шляхом вивозу за кордон, використання в тіньовій економіці, купівлі іноземної валюти та збереження її вдома.

Сьогодні фінансовий ринок України не виконує повною мірою одну зі своїх головних функцій – трансформація національних заощаджень у нагромадження.

У першій половині 1990-х рр. в Україні стався обвал інвестицій в основний капітал, що стало однією з причин спаду ВВП (рисунок). Як видно з рис. 1, спад ВВП повторює спад інвестицій в основний капітал, але спад ВВП не такий глибокий, тобто спад ВВП був більш повільнішим, ніж спад інвестицій в основний капітал. Зростання ВВП також було більш повільнішим, ніж зростання інвестицій в основний капітал, яке почалося в 1998 р.

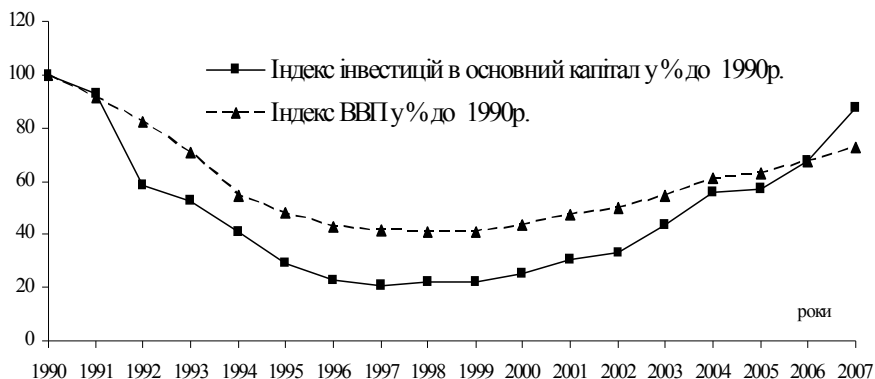

Рисунок. Динаміка індексів інвестицій в основний капітал та ВВП

Такий характер динаміки ВВП можна пояснити тим, що ВВП залежить не тільки від зміни обсягу основного капіталу, але й від зміни обсягу людського капіталу.

З метою оцінки впливу основного капіталу на економічне зростання країни були побудовані дві макроекономічні моделі [6; 9–13]:

$$ВВП = A * K^{\alpha} * L^{(1-\alpha)}, \text{ для України та}$$

$$ВДВ = A * K^{\alpha} * L^{(1-\alpha)}, \text{ для Одеської області,}$$

де: *ВВП* – валовий внутрішній продукт, *ВДВ* – валова додана вартість, *K* – основні засоби, *L* – людський капітал, *α* та *A* – параметри моделі.

Вартісна оцінка людського капіталу розраховувалася методом капіталізації доходу, який визначався як річний обсяг заробітної плати зайнятого населення.

Для обох моделей зв'язок при рівні значущості 0,05 – значущий. Параметри моделі та коефіцієнти кореляції наведено в таблиці 4.

Таблиця 4

Параметри моделей та коефіцієнти кореляції

Регіон	<i>A</i>	<i>α</i>	Коефіцієнт кореляції
Україна	0,33	0,36	0,97
Одеська область	0,30	0,29	0,89

Той факт, що значення параметру *α* в обох моделях менше 0,5, свідчить про те, що вплив основних засобів на зростання ВВП країни та ВДВ Одеської області менше за вплив людського капіталу. Зростання основних засобів на 1 % забезпечує зростання ВВП на 0,36 % та ВДВ Одеської області на 0,29 %, а зростання людського капіталу на 1 % забезпечує зростання ВВП на 0,64 % та ВДВ Одеської області на 0,71 %.

Вартість основних засобів за період 2000 – 2008 рр. зросла в Україні та Одеській

області відповідно у 3,8 та 2,93 раза, і в 2008 р. становила відповідно 3149,6 млрд грн та 123,9 млрд грн.

Незважаючи на зростання вартості основних засобів, їх якісні характеристики суттєво погіршилися. Ступінь зносу основних засобів в Україні та Одеській області збільшився відповідно з 43,7 та 44,2 % в 2000 р. до 61,2 та 52,3 % у 2008 р. Середній вік основних засобів в Україні на 01.01.2002 р. становив 18,8 років [2].

Питома вага введення в дію нових основних засобів у загальному обсязі надходження основних засобів в Одеській області у 2004 – 2008 рр. становила менше 50 %, а середнє значення коефіцієнту оновлення основних засобів – 6,0 %, тобто період оновлення основних засобів складає 16,8 років. До того ж середня норма амортизації в області у 2004 – 2008 рр. (після підвищення норм нарахування амортизації з 01.01.2004 р.) становила лише 4,7 %, тобто період відшкодування вартості придбаних основних засобів перевищує 21 рік. Це дуже великі строки в умовах, коли рівень освіти, інновації й інформатизація стали визначальними факторами соціально-економічного розвитку суспільства, коли провідну роль в економіці стали відігравати високотехнологічні компанії.

Низький якісний рівень основних засобів (високий ступінь зношеності, моральна застарілість, повільне оновлення) може стати значною перешкодою на шляху розвитку людського капіталу внаслідок відсутності відповідних умов для ефективного використання висококваліфікованої робочої сили та її відтоку в інші країни з більш кращим якісним рівнем основного капіталу та вищим рівнем оплати праці. Відповідно під загрозу будуть поставлені плани переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку.

У сучасних умовах кількісне нагромадження основного капіталу та підвищення його якісного рівня є однією з головних умов соціально-економічного розвитку країни.

Одним з головних завдань державної політики в цьому напрямку повинно стати створення сприятливих умов для збільшення норми національних заощаджень і підвищення рівня їх трансформації в нагромадження, в тому числі в нагромадження основного капіталу. Для цього, в першу чергу, необхідно здійснити комплекс заходів з розвитку фінансового ринку України з метою підвищення рівня капіталізації банківської системи та концентрації банківського капіталу, збільшення обсягів операцій на фондового ринку та підвищення його ліквідності, розвиток інститутів спільного інвестування. Одним із заходів у цьому напрямку повинно стати розвиток інституту кредитних бюро, що забезпечить зниження кредитних ризиків і зниження відсоткових ставок за кредитами.

Населення та бізнес повинні отримати надійні та ефективні інструменти збереження та використання своїх заощаджень, у протигагу вивозу капіталу за кордон, його “омертвління” шляхом накопичення та збереження в іноземній валюті вдома, використання в тіньовій економіці.

Ще одним із завдань державного регулювання процесом нагромадження основного капіталу повинно стати здійснення змін в амортизаційній політиці: поступове збільшення норм амортизаційних відрахувань, що забезпечить суттєве зменшення строків повернення коштів, витрачених на придбання основних засобів. Підвищення норм амортизаційних відрахувань повинно здійснюватися

диференційно, не тільки залежно від групи основних засобів, але й з урахуванням галузі. Найбільше та найскоріше в часі збільшення цих норм доцільно здійснити в машинобудуванні та галузях, які відносяться до вищих технологічних укладів.

Крім того, необхідно ввести законодавчу норму щодо нарахування амортизаційних відрахувань на основі первісної вартості основних засобів, здійснити уніфікацію бухгалтерського та податкового обліку амортизації, забезпечити можливість використання альтернативних методів нарахування амортизаційних відрахувань, у тому числі прискореної амортизації. Використання підприємствами прискореної амортизації має бути пов'язано з відповідними їх зобов'язанням щодо використання амортизаційних відрахувань на відтворення основного капіталу.

Особливе значення для нагромадження основного капіталу має створення на державному та місцеву рівнях сприятливих умов для інвестиції. У першу чергу, це стосується спрощення процедур надання дозволів та отримання погоджень з питання виділення земельних ділянок та узгодження проектів будівництва. Вирішення цих питань займає багато часу (до 2-3 років) та пов'язано з високим рівнем корупції.

З урахуванням вищевикладеного матеріалу, можна зробити такі висновки.

В Україні середньорічний рівень валового заощадження в Україні в 1997 – 2007 рр. становив 25,4 %. У той же час має місце старіння основного капіталу та “інвестиційний голод”. Певною мірою це пов'язано з відсутністю відповідності між національними заощадженнями та інвестиціями, а саме не має повної трансформації національних заощаджень в інвестиції.

У період 1997 – 2007 рр. в Україні мало місце неповна трансформація валового заощадження у валове нагромадження. Рівень трансформації чистого заощадження в чисте нагромадження в 1997 – 2005 рр. становив лише 55,0 %, що негативно вплинуло на економічне зростання країни. Нагромадження в цей період становило на 100 млрд грн менше від потенційного можливого.

Вартість основних засобів за період 2000 – 2008 рр. зросла в Україні та Одеській області відповідно у 3,80 та 2,93 раза, і в 2007 р. становила відповідно 3149,6 млрд грн та 123,9 млрд грн. Незважаючи на високі темпи зростання основних засобів, їх якісні характеристики суттєво погіршилися. Ступінь зносу основних засобів в Україні та Одеській області у 2008 р. перевищив критичну межу в 50 %.

Низький якісний рівень основних засобів може стати значною перешкодою на шляху розвитку людського капіталу внаслідок відсутності відповідних умов для ефективного використання висококваліфікованої робочої сили та її відтоку в інші країни. Відповідно під загрозу будуть поставлені плани переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку.

Обвал інвестицій в основний капітал 1990-х рр. в Україні став однією з причин спаду ВВП, але спад ВВП був більш повільнішим за спад інвестицій в основний капітал. Зростання ВВП також було більш повільнішим, ніж зростання інвестицій в основний капітал, яке почалося в 1998 р. Такий характер динаміки ВВП та інвестицій в основний капітал може бути пояснено на основі побудованих макроекономічних моделей, які показують, що зростання (зменшення) основних засобів на 1 % забезпечує зростання (зменшення) ВВП на 0,36 % та ВДВ Одеської області на 0,29 %.

Макроекономічні моделі показують, що вплив людського капіталу на економічне зростання більше впливу основного капіталу, бо зростання людського капіталу на 1 % забезпечує зростання ВВП на 0,64 % та ВДВ Одеської області на 0,71 %.

Головними завданнями держави щодо кількісного нагромадження основного капіталу та підвищення його якісного рівня повинні стати такі:

- створення сприятливих умов для збільшення норми національних заощаджень та підвищення рівня їх трансформації у нагромадження;
- здійснення змін в амортизаційній політиці: збільшення норм амортизаційних відрахувань, у першу чергу в машинобудуванні та галузях, які відносяться до вищих технологічних укладів, нарахування амортизаційних відрахувань на основі первісної вартості основних засобів, уніфікація бухгалтерського та податкового обліку амортизації, можливість використання альтернативних методів нарахування амортизаційних відрахувань, у тому числі прискореної амортизації, умовою застосування якої мають бути відповідні зобов'язання підприємств щодо використання амортизаційних відрахувань на відтворення основного капіталу;
- створення на державному та місцеву рівнях сприятливих умов для інвестицій, особливо в частині спрощення процедур надання дозволів та отримання погоджень з питання виділення земельних ділянок та узгодження проектів будівництва.

Література:

1. Дорнбуш Р. Макроекономіка / Р. Дорнбуш, С. Фішер. – К. : Основи, 1996. – 809 с.
2. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз. ; Фенікс, 2003. – 1008 с.
3. Захарін С. Заощадження та інвестиції в корпоративному секторі України в контексті макроекономічного розвитку / С. Захарін // Економіка України, 2009. – № 5. – С. 36–45.
4. Капіталізація економіки України / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, д-ра екон. наук А. А. Гриценка. – К. : Ін-т екон. та прогноз., 2007. – 220 с.
5. Національні заощадження та економічне зростання / за ред. д-ра екон. наук Б. Є. Кваснюка. – К. : МП Леся, 2000. – 304 с.
6. Основні засоби Одеської області. Статистичні збірники за 2005 – 2008 роки. – Одеса : Головне управління статистики в Одеській області, 2009.
7. Панчишин С. Макроекономіка / С. Панчишин. – К. : Либідь, 2001. – 616 с.
8. Самуельсон П. Макроекономіка / П. Самуельсон, В. Нордгауз. – К. : Основи, 1995. – 544 с.
9. Сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Статистичний щорічник України за 2007 рік. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – 572 с.
11. Статистичні щорічники Одеської області за 2002 – 2008 роки. – Одеса : Головне управління статистики в Одеській області, 2009.
12. Україна у цифрах у 2001 році. – К. : Техніка, 2002. – 262 с.
13. Україна у цифрах у 2007 році. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – 260 с.

14. *Шараев Ю. В.* Теория экономического роста / Ю. В. Шараев. – М. : ИДГУ ВШЭ, 2006. – 254 с.

15. *Шинкарук Л. В.* Інституційні засади капіталоутворення в Україні / Л. В. Шинкарук // Економічна теорія. – 2007. – № 3. – С. 72–85.

Надійшла до редколегії 20.01.2010 р.